

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
умовах становлення правової держави та побудови громадянського суспільства, підвищуючи якість життя, та сприятиме інтеграції України як повноправного члена міжнародного співтовариства у світовий простір, а загалом створюватиме міцний фундамент духовної еволюції українства.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки». – Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.
2. Закон України «Про інформацію». – Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
3. Національна юридична бібліотека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/info_law.html. – Назва з екрану.
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 31 січня 2000 року № 173 «Положення про Національну юридичну бібліотеку» (затверджене Постановою Кабінетом Міністрів України № 173 від 31 січня 2000 р. (<http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=173-2000-%EF>)).
5. Система електронних видань з правової проблематики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/nyub/sev.html>. – Назва з екрану.
6. *Шемаєва Г.* Електронні ресурси бібліотек України в інформаційному забезпеченні науки: стан та перспективи розвитку / Ганна Шемаєва // Вісник Книжкової палати. – 2006. – № 8. – С. 29–32.

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
УДК 025.126:027.021:004.7

Катерина Лобузінa,
зав. відділу НБУВ
Алла Герус,
зав. сектору НБУВ

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ КАРТОГРАФІЧНИХ РЕСУРСІВ НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ

У статті розглянуто науково-методичні засади формування електронних картографічних ресурсів: електронного каталогу і баз даних картографічних матеріалів, авторитетних файлів географічних назв, електронних і цифрових колекцій карт. Представлено програмно-технологічні рішення та інтегровані електронні картографічні ресурси Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, створені на їх основі.

Ключові слова: електронні картографічні ресурси, авторитетні файли географічних назв, бібліографія картографічних видань, цифрові колекції карт.

Спеціалізовані підрозділи бібліотек мають власний науково-довідковий та пошуковий апарат, який зберігається безпосередньо в цих підрозділах. Більшість каталогів не входять до складу загального електронного каталогу бібліотек, що пов'язано зі змістовою специфікою технології наукового опису та характером організації фондів. Це стосується рукописів та стародруків, рідкісних видань, архівних джерел, історичних колекцій. Така ситуація пов'язана з історичною долею вітчизняних бібліотек, які впродовж ХХ ст. відчували на собі усі наслідки політичних, соціальних катаклізмів, зазнавали відчутних втрат, перемішень, забуття. Найбільш уразливими стали національні історико-культурні фонди, що були визнані не актуальними або потрапили до спецфондів, заборонених або обмежених у доступі [2].

Для створення повноцінних описів документів, матеріалів традиційних та електронних колекцій в НБУВ застосовуються засоби каталогізації на платформі САБ «ІРБІС-64» з клієнт-серверною архітектурою [10], що дає змогу організувати спільну роботу великого колективу кваліфікованих фондоутримувачів. Спільно з експертами спеціалізованих підрозділів НБУВ, спеціалістами відділу програмно-технологічного забезпечення

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 комп'ютерних мереж (2010) [6; 7] була здійснена робота з адаптації стандартних бібліографічних описів до вимог міжнародних стандартів бібліографічного опису (метаданих) і специфіки опису кожного із видів документів. Окремі з них можуть бути прирівняні до музейних експонатів і атрибутовані тільки експертом. Важливо констатувати, що у стандартному наборі елементів UNIMARC формату, котрий постачається як типове рішення для публічних бібліотек, відсутні багато з необхідних елементів для опису нестандартних матеріалів спеціалізованих фондів.

Структура записів для всіх баз даних передбачає сумісність основних пошукових елементів метаописів (автори, назва, рік видання, ключові слова, індекси рубрикатора НБУВ), що створює необхідні передумови для формування єдиного інформаційного простору бібліотеки, розроблення комплексних профільних, спеціалізованих інформаційних ресурсів з інтегрованим пошуковим апаратом і користувацьким інтерфейсом. Опрацьовані та підготовлені спеціалістами записи створили відповідну інфраструктуру для формування електронних інформаційних ресурсів, керування електронним фондом бібліотеки. Записи в електронному вигляді надалі можуть багаторазово використовуватись для службових та інформаційних цілей: як пошуковий апарат, для описової частини метаданих електронних колекцій, з метою ідентифікації документів у процесах реставрування та консервації.

Картографічний фонд НБУВ призначений для всебічного спеціалізованого обслуговування користувачів бібліотеки, основні напрями якого – загальноосвітній, науково-дослідницький, пошуково-інформаційний, туристично-екскурсійний. Карти і атласи як специфічний вид видань мають свої, властиві лише цьому виду друкованої продукції, особливості бібліографічного опису: формат картографічного матеріалу (атлас, карта, глобус, план, діаграма), колір (одноколірна, двоколірна, триколірна, кольорова), масштаб (горизонтальний і вертикальний), наявність покажчиків, розмір, техніка виготовлення, особливості примірника (стан збереження; печатки, штампи, екслібриси; написи, автографи; наклейки тощо), додаткові карти, розширений варіант географічних рубрик, спеціальні предметні рубрики для визначення характеру картографічного матеріалу, тематичні колекції [8].

Для адаптації роботи професійного бібліографа з цим специфічним видом видань було розроблено спеціальний робочий аркуш і відповідно відкореговано стандартні елементи введення даних для опису картографічних матеріалів. Словник функцій авторів поповнився такими спеціальностями, як: картограф, геоінформаційна підготовка, комп'ютерна

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34 картографія; додаткова інформація про кількісні характеристики збагатилися такими елементами, як: герб, роза вітрів, видавнича марка. Для полегшення орієнтування у картографічній інформації було введено додаткові пошукові словники, що створюють точки доступу до необхідних елементів опису карт: тип карти, масштаб, географічна рубрика, країна, регіон, населений пункт, тип географічного об'єкта, техніка виготовлення, колекція.

Для створення зручного і комфортного місця роботи бібліографа картографічних документів на робочому аркуші з відповідним довідково-допоміжним апаратом каталогізатора виокремлено такі основні структурні елементи:

Основний бібліографічний опис

- ✦ НАЗВА
- ✦ Випуск, частина (Номер - заголовок)
- ✦ вихідні відомості
- ✦ Відомості про видання
- ✦ кількісні характеристики
- ✦ Загальні примітки
- ✦ Примітки про наявність бібліографії
- ✦ Примітки про мову
- ✦ СЕРІЯ

Розширений бібліографічний опис

- ✦ АВТОР
- ✦ Редактори, укладачі, художники ...
- ✦ Паралельні назви
- ✦ Різничитання назви
- ✦ Переклад назви
- ✦ Самостійний додаток
- ✦ Конволют
- ✦ ЗВ'ЯЗАНІ ВИДАННЯ

Коди

- ✦ ISBN
- ✦ країна видання
- ✦ мова тексту
- ✦ картографічний матеріал
- ✦ техніка виготовлення

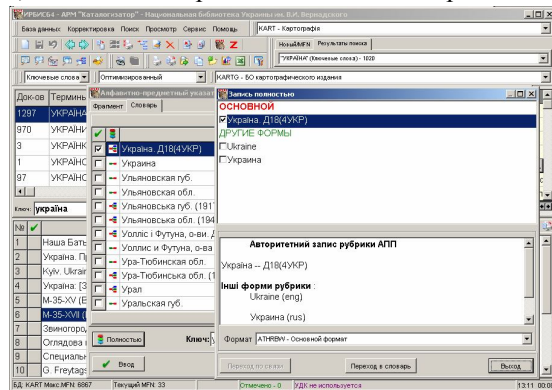
Систематизація

- ✦ Шифр атласу
- ✦ Шифр сховища
- ✦ Ключові слова
- ✦ Рубрикатор НБУВ
- ✦ Предметна рубрика
- ✦ Географічна рубрика
- ✦ Примітки про зміст
- ✦ Зміст Анотація

Технологія

- ✦ Відомості про зовнішній об'єкт

Особлива увага під час упорядкування описів картографічного фонду приділялася систематизації документів, яка має у даному випадку низку особливостей. Основу систематизації картографічного фонду становлять таблиці територіальних типових поділів (ТТП) [9]. Для полегшення роботи та інтеграції баз даних картографічного фонду до загальної пошукової системи бібліотеки автоматизоване робоче місце бібліографа забезпечили багатомовним електронним варіантом таблиць ТТП (українська, російська, англійська мови). На основі конвертованих таблиць було організовано авторитетний файл «Алфавітно-предметний покажчик ТТП». В електронному алфавітно-предметному покажчику забезпечено можливість багатомовного пошуку та розширений формат перегляду авторитетних записів. Авторитетний файл підключено до робочого аркуша каталогізатора як довідковий засіб та засіб введення класифікаційних індексів, він також доступний каталогізаторам для оперативного редагування, поповнення і прийняття методичних рішень.

Алфавітно-предметний покажчик географічних назв

Паралельно із класифікаційними індексами є можливість супроводжувати бібліографічний опис географічними рубриками, які структуровані згідно з вимогами до авторитетних файлів географічних назв [4; 3]: країна, штат / регіон, населений пункт, інший географічний об'єкт, тип географічного об'єкта, хронологічний підзаголовок, різночитання назви. Реалізовано можливість підтримувати і редагувати авторитетний файл географічних назв безпосередньо під час каталогізації картографічного матеріалу.

Організовано також файл предметних рубрик «Картографічні видання» для позначення видового складу картографічних документів та формування тематичних картографічних колекцій:

- Археологія
- Астрономічні карти і атласи
- Астрономічні явища
- Безрейкові шляхи
- Бланкові карти. Контурні карти
- Вантажо потоки
- Вивченість території
- Військові карти
- Водні шляхи сполучення
- Геологія
- Геофізика
- Гідрографія та гідрологія суші
- Ґрунти
- Демографія
- Економіка
- Економічне районування
- Етнографія
- Загальногеографічні карти
- Залізниці
- Засоби зв'язку
- Зоогеографічні та фауністичні карти
- Інші спеціальні карти
- Інші суспільні явища
- Історія
- Історія середніх віків
- Історія стародавнього світу
- Карти промисловості
- Карти спеціального адміністративного поділу

Карти-персоналії
 Кліматичні та метеорологічні карти
 Комплексні атласи
 Корисні копалини
 Культура і освіта
 Лінгвістика
 Морські карти
 Населення
 Нова історія
 Новітня історія
 Охорона здоров'я. Медичні карти
 Охорона природи і заповідники
 Плани міст
 Повітряні шляхи сполучення
 Політичні, політико-адміністративні та адміністративні карти
 Природні зони і ландшафти
 Природні ресурси
 Природні явища
 Промисловість
 Рельєф
 Рослинний покрив
 Сільське та лісове господарство
 Спеціальні історичні карти
 Суспільні явища
 Трубопровідний транспорт
 Туристичні карти
 Учні карти
 Учні топографічні карти з вигаданими територіями
 Фенологічні карти
 Фізичні карти
 Фізкультура і спорт
 Шляхи сполучення та транспорт

Для повноцінного представлення картографічного матеріалу, як і для образотворчих видань [5], бібліографічну інформацію бажано супроводжувати ілюстративним матеріалом. Для цього було розроблено спеціальний формат виведення графічної інформації, що дає змогу стисло попередньо переглядати і виводити за гіперпосиланням зображення оригінального розміру з можливістю розглянути найдрібніші деталі.

Для повноцінного опису стародрукованих та рукописних карт обов'язковим є, відповідно до міжнародного стандарту опису стародруків ISBD(A) [11], зазначення маргіналій та особливостей примірника: автографів, екслібрисів, печаток, штампів, наліпок, написів та інших провінцій. Відповідно до цих вимог були структуровані та значно розширені поля, які відносяться до цієї частини бібліографічного опису. Атрибутовані каталогізатором імена авторів написів та автографів, назви печаток і штампів поповнюють спеціальні пошукові словники, які надалі можуть стати в нагоді дослідникам для визначення приналежності документів до історичних колекцій, бібліотек.

Розроблений робочий аркуш став основою для укладання баз даних сучасних картографічних видань, стародрукованих та рукописних карт, електронної колекції карт. Електронна колекція карт була започаткована напередодні 150-річчя від дня народження засновника картографічного фонду НБУВ, фундатора історичної картографії Веніаміна (Христофора Іоганна) Кордта. Основою для її формування стали бібліографічні записи на картографічні видання із фондів НБУВ. За підготовленими матеріалами була опублікована електронна виставка «Веніамін (Христофор Іоганн) Кордт – фундатор історичної картографії: до 150-річчя від дня народження», представлена на порталі НБУВ: рукописні карти, стародруковані карти, карти Києва та Київської області, сучасні картографічні видання.

У рамках проекту зведеного каталогу-репертуару україномовної книги створено базу даних «Рукописних та стародрукованих картографічних видань (XVI–XVIII ст.)», яка відображає унікальну колекцію картографічних документів єдиного в Україні спеціалізованого депозитарного фонду картографічних видань, який налічує близько 50 тис. одиниць зберігання. У його складі рідкісні видання, як друковані, так і рукописні, починаючи з XVI ст.; вітчизняні, зарубіжні (багатьма мовами світу), різні за тематикою, призначенням та поліграфічним виконанням атласи; одна-та багатоаркушеві карти; плани, картосхеми, пояснювальні записки, покажчики та інші додатки до картографічних творів. Актуальність формування науково-інформаційного ресурсу спеціалізованого картографічного фонду полягає в тому, що він ніколи не був представлений у загальному каталозі [1].

Завдяки тому, що в основу систематизації картографічного матеріалу НБУВ покладено «Таблиці територіально типових поділів» Рубрикатора НБУВ, надалі введені записи систематичних індексів можна буде використати для автоматичного укладання географічного покажчика до друкованого варіанта каталогу картографічних видань. Перевага такої

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
 організації інформаційного масиву полягає у тому, що користувач отримує уніфікований, незалежний від мови оригінального тексту, пошуковий апарат.

План окрестностей города Києва. Гравірованний на камне при Главном Штабе Действующей Армии [Карти] / грав. Руденко, грав. Брызгалов, вырез. слова Гансов. – 1: 8 400; 100 саж. в дюйме. – [К.] : Б. изд-ва, 1842. - 1 пл., цв. : экслибрис, печать ; 89x120 см. - Грав. - На полотне.

Рубрики: Загальногеографічні карти : Плани міст
Печатки, штампи: Всенар. Б-ка України ВУАН

Назва і фрагмент плану

Екслібрис з вензелем

Д18(28-8КІІІ-2К)2г

Представлення картографічного документа в електронній колекції

Результатом співпраці бібліографів сектора картографічних видань (А. Герус, О. Осталецька) та програмістів (К. Лобузін) стала онлайн-публікація баз даних «Картографічні видання», «Рукописні карти», «Стародруковані карти», «Електронна колекція карт» на сторінках інформаційного ресурсу «Історико-культурні фонди НБУВ» (<http://www.irbis-nbuv.gov.ua/fond/sk/ires.html>). Формат перегляду бібліографічних описів карт передбачає можливість отримувати тематичні добірки за географічними рубриками, через Рубрикатор НБУВ.

Додаткові лінгвістичні переваги тематичного пошукового інтерфейсу надають уможливають безкоштовне користування сервісом Google Translate, який пропонує швидкий автоматичний переклад вебсторінок багатьма мовами світу. Користувач, який вводить свій запит

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34

Сектор картографічних видань

Стародруковані карти - пошук за словником

Вид словника	Ключові слова	Автор	Назва	Рік видання
Алфавіт	А В С Д Е Ф Г Н І К Л М Н О Р П Q R S T U V W X Y Z			
Алфавіт	А Б В Г Д Е Ж З И І К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Э Ю Я			
1	ХІ	1	ХОККАЙДО	
1	ХІД	1	ХОЛМСЬКУ	
4	ХІОС	1	ХОМАНОВ	
1	ХААПСАЛУ	2	ХОНСЮ	
1	ХАРКІВСЬКЕ	2	ХОРВАТІ	
1	ХАРЬКОВСКАГО	1	ХОРВАТЮ	
1	ХЕРСОНЕС	5	ХОРВАТІ	
1	ХЕРСОНУ	1	ХОРТИЦЯ	
2	ХМЕЛЬНИЦЬКА	4	ХОРИМЬЮ	
1	ХОДИЛ	1	ХОТИНОМ	

Знайдено з власн. БД: [Картографічні видання \(2\)](#) [Рукописні карти \(12\)](#) [Електронна колекція карт \(1\)](#)

Формат представлення знайдених документів:

повний [стислий](#)

Позначений запис: (<) №ХІІІСФІІІС (>)

Загальна кількість знайдених документів : 1

1.

Таврица Chersones VS. Nostra state Prætorpca et Gazara disitur [Карти]. - 1: [3 700 000], м-б герман. машш. - Б. м. : Б. вид-ва, [1600].

- 1 к. : кольор., худож. картуш, текст ; 37x30 см. - Грав. - Латин.

Примітки: 8232.

Особливості кримініки: Фінгран папір.

Техніка виготовлення: Грав.

Переклад назви: [Херсонес](#) - Таврійський та прилегла території.

Рубрики: [Загальногеографічні карти](#)

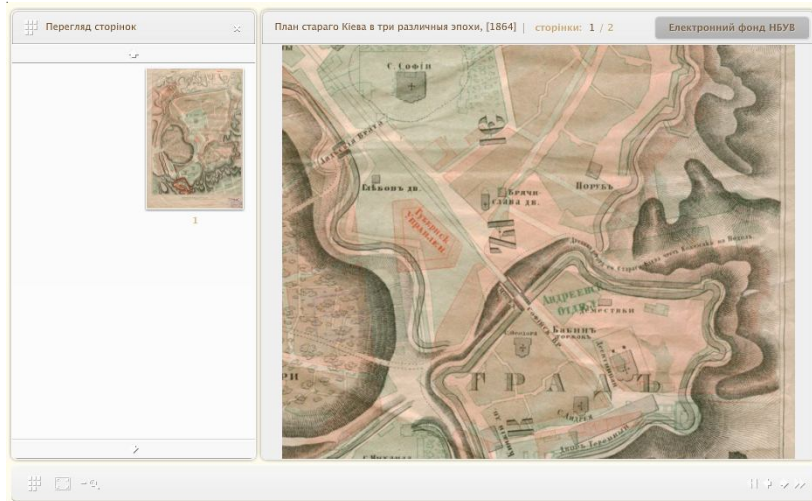
[Україна-Кримський пів](#)

Онлайн-пошуковий інтерфейс баз даних картографічних видань

англійською, німецькою або російською мовою може знайти лише частину інформації мовою запиту. Для того, щоб відшукати картографічні документи, які стосуються, наприклад Києва, користувач у полі запиту «Ключові слова» може набрати «Kiev» і отримати у відповідь добірку лише із 12 документів. Для продовження пошуку користувачеві достатньо натиснути географічну рубрику «Київ» (в англійській транслітерації «Kyiv») і він в автоматичному режимі отримує добірку необхідної літератури всіма мовами із фонду НБУВ (у даному випадку це буде добірка з понад 650 документів), надалі є можливість уточнити запит – шукати у знайденому. Аналогічно, за бібліографічними описами карт міста Києва можна продовжити пошук за предметною рубрикою «City Plans» («Плани міст») і знайти карти інших населених пунктів.

Всі бази даних оновлюються на сайті НБУВ автоматично після введення записів каталогізаторами. Сервісні можливості пошукової машини «WEB-

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
ІРБИС» дають змогу за одним запитом шукати інформацію у всіх базах одночасно, що забезпечує користувачам зручні інструменти навігації та значно економить час на здійснення пошукових операцій.

Цифрова копія карти з електронної колекції «Історичний Київ»

На веб-сторінках сектора картографічних видань для користувачів представлена також інформація про картографічний фонд і колекції, читальний зал картографічних видань, каталоги і бази даних, електронні виставки і колекції. Тут також є інформація про нові надходження до картографічного фонду та до підручного фонду читального залу, який становлять книги, довідники, енциклопедичні та періодичні видання, зміст яких стосується вивчення географії, геології, геофізики та картографії.

Опрацьовані професійними бібліографами описи картографічних документів стали основою для створення сучасних інформаційних продуктів бібліотеки, таких як електронні виставки і колекції, які розкривають зміст фондів НБУВ та вводять у суспільний обіг інформацію про історико-культурні надбання України. Протягом 2010–2011 рр. в НБУВ налагоджено технологічні цикли опрацювання та формування електронного фонду оцифрованих документів НБУВ. Картографічні матеріали є також одним із видів документів, що поповнює електронний фонд оцифрованих видань. Бібліографічні описи бази даних «Електронна колекція карт» становлять основу для формування метаданих цифрових картографічних ресурсів. Так, у 2011 р. до електронної колекції «Історичний

ISSN 2224-9516 Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 2012. Вип. 34
Київ» вже надійшли перші картографічні видання із фонду НБУВ. Певні труднощі, пов'язані з підготовкою цифрового картографічного матеріалу, виникали лише у випадку відсутності широкоформатних сканерів. Тому співробітниками сектора картографічних видань започатковано створення колекції фрагментів зображень картографічного матеріалу для найбільш цінних, унікальних примірників, ці зображення створять віртуальну експозицію, яка інформуватиме користувачів, про те, що саме вони можуть побачити, відвідавши зал картографічних видань НБУВ.

Комплексний підхід до формування електронних картографічних ресурсів вирішив багато питань стосовно організації професійного робочого місця бібліографа, оптимізації зусиль спрямованих на підготовку наукової бібліографічної продукції (бібліографічних покажчиків, каталогів, баз даних), створення умов для повноцінного інформування читачів / користувачів бібліотеки про інформаційний потенціал картографічного фонду НБУВ, забезпечення формування сучасних інформаційних продуктів бібліотеки: ілюстрованих каталогів, електронних виставок і колекцій. Все це сприятиме більш повному задоволенню різноманітних інформаційних потреб користувачів Бібліотеки, як тих, хто звик працювати з традиційними паперовими документами в читальному залі, так і тих, хто віддає перевагу цифровим ресурсам за своїм комп'ютером в онлайн-режимі.

Список використаних джерел

1. Герус А. Л., Шовкопляс Т. И. История формирования картографического фонда Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского / А. Л. Герус, Т. И. Шовкопляс // Вестник БАЕ. – 2010. – № 3. – С. 77–82.
2. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті : монографія / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко ; НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису. – К. : [б. в.], 2009. – 530 с.
3. Лавренова О. А. Национальный файл географических названий – новый проект РГБ // Библиотекосведение. – 2006. – № 2. – С. 46–53.
4. Лавренова О. А. Методы формирования многоязычного нормативного / авторитетного файла географических названий // Научные и технические библиотеки. – 2009. – № 3. – С. 22–30.
5. Лобузін К., Донець О. Ілюстрований електронний каталог «Радянський лубок із фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» / К. В. Лобузін, О. М. Донець // Бібл. вісн. – 2009. – № 1. – С. 16–20.
6. Лобузін Е., Лобузін І. Возможности системы автоматизации библиотек «ІРБИС64» для организации работы специализированных фондов научных библиотек / Е. В. Лобузін, И. В. Лобузін // Библиотеки национальных академий